

David Kalhous

"Václav Chaloupecký. Hledání československých dějin", Milan Ducháček, Praha 2015 : [recenzja]

Historia Slavorum Occidentis 1(12), 117-123

2017

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Milan Ducháček, Václav Chaloupecký.
Hledání československých dějin, Karolinum,
Praha 2015, ss. 516

Dějiny historiografie nejsou určitě v českém prostředí, a to minimálně v posledním čtvrtstoletí, žádnou popelkou. Vznikla, případně byla přeložena řada teoretických prací, stejně jako velké množství biografí bohužel velmi kolísavé kvality. Jejich autoři, častěji ukotvení v moderních dějinách, nedokázali obvykle přesvědčivě sladit biografickou stránku textu a schopnost analýzy díla daného historika v jejím dobovém kontextu. Proto jsem také přistupoval ke knize Milana Ducháčka věnované Václavu Chaloupeckému s určitou skepsí, již jenom mírně narušovaly publikované výňatky posudků.

Knih je rozdělena do čtyř rozsáhlých kapitol, v nichž autor postupně, zhruba v chronologickém sledu, kdy se však nebrání častým posunům v čase, vyžaduje-li to téma, probírá jednotlivé etapy Chaloupeckého života. Čtenáře nechává vpadnout do sledování běhu Chaloupeckého života dosti překotně, bez vymezení obecných zásad a principů, jichž se v práci přidržel a jež najdeme shrnuty v závěru práce. Zde autor přiznává, že se chtěl soustředit na zakotvení Chaloupeckého v konkrétních životních okolnostech a zachytit jejich dopad na jeho tvorbu. Nešlo mu však o pouhý vliv hmotného zabezpečení, či rodinných poměrů na Chaloupeckého osobnost, ale zejména o jeho ukotvení v obci historiků. Díky tomu nám dovolil sledovat prostřednictvím osudů Chaloupeckého obecnější tendence vývoje československé společnosti zejména meziválečné doby, neméně než fungování historické obce a jejích univerzitních center jako sociálních organizmů, v jejichž rámci Chaloupecký upevňoval své postavení skrze své dílo, ale také prostřednictvím četných osobních vazeb. Prostřednictvím případových studií tak s autorem pátráme po tom, jak byly některé obecnější tendence vnímány a utvářeny zdola – při sledování takřka každodenní praxe autor tyto výrazné

a bezpochyby důležité otázky nepouští ze zřetele. Řekněme předem, že toto vždy nové a opakující se hledání spojnice mezi analytickou rovinou historického bádání (*Geschichtsforschung*) a vyprávěním o dějinách, mezi dílčím a obecným, se Ducháčkovi daří překlenout s velkou přesvědčivostí. Jeho úloha přitom nebyla snadná – Chaloupecký byl sice ve své době vlivným historikem, avšak dnes je zapomenut, neboť jeho texty – s výjimkou pozoruhodného *Starého Slovenska* – nejsou nijak výjimečné, snad jen v rámci jeho generace neobvyklou snahou zajistit nové Československé republice její historické ukotvení prostřednictvím historiografického konceptu. Ne náhodou právě tato otázka zaujímá v Ducháčkově knize důležité místo. Právě v tomto Chaloupeckého rozkročení mezi české země a Slovensko, jež vyplývalo i z jeho institucionálního zakotvení ve dvacátých a třicátých letech, lze asi po právu hledat jeden z důvodů, proč z vyprávění o dějinách české historiografie „vypadl” a v dějinách historiografie slovenské mu bylo obvykle přisuzováno místo nepřítel, tedy odpůrce „tvůrce koncepce slovenských dějin” Daniela Rapanta. Ostatně – jak Ducháček sám upozorňuje – ani jeho nejbližší spolupracovníci nebyli slepí k Chaloupeckého zjevným nedostatkům. Právě v tom pak Ducháček vidí cenu jeho díla a jeho dalšího studia, že se budeme věnovat zejména „limitům Chaloupeckého interpretací, kořenům jeho omylů a polemikám, jež jeho pojetí vzbudilo a jež posléze vedly k dalšímu prohloubenému historickému bádání”, tedy Chaloupeckému jako inspirátorovi a polemikovi. To vše na základě bohatých fondů dochované korespondence, fondů univerzit, ministerstev školství a dalších, stejně jako samotných Chaloupeckého prací.

S autorem se nejprve ocitneme v Dětenicích na Jičínsku, odkud Chaloupecký pocházel a kam se s přibývajícím věkem ať již dobrovolně, nebo z donucení vracel stále častěji. Následně zavítáme do Prahy kolem r. 1905, kdy Chaloupecký studoval u Golla a zejména u jeho již etablovaných žáků, pod jejichž vedením graduoval pojednáním o Janu IV. z Dražic. Odtud se přesuneme do Roudnice nad Labem, již v té době drželi Lobkovicové – do jejich služeb totiž mladý historik na přímluvu svých učitelů vstoupil. Pobyl zde takřka jedenáct let, než před ním vznik Československa otevřel možnost vybudovat si nové postavení v Bratislavě, a to jak při budování archivní sítě, tak jako univerzitní učitel – na nově založené Komenského univerzitě pak strávil dalších takřka dvacet let. Následně se s autorem vrátíme do r. 1927 k husitské otázce jako tématu Chaloupeckého prací, k problému jeho podílu na *Dějínách lidstva* a konečně k jeho pracím věnovaným nejstarším legendám o českých světcích. Tato kapitola nás rovněž nenápadně připraví na poslední kapitolu. V ní bude Ducháček pojednávat Chaloupeckého

budování pozic v Praze, jež měly vést, a také vedly k jeho návratu do Čech za situace, kdy se Československo pozvolna rozpadalo, aby následně padlo ve své západní části za oběť nacistické okupaci. Tento boj se protáhl až za r. 1945, kdy Chaloupecký usiloval, aby bylo jeho jmenování uznáno zpětně s přihlédnutím k tragickým okolnostem okupace a zavření českých vysokých škol.

Knihu uvozuje „povinná“, přiměřeně obsáhlá kapitola o Chaloupeckého ranějším mládí, zejména pak o jeho gymnaziálních studiích, jež nastiňuje prostředí, ve kterém se formovala jeho osobnost, a ukazuje vlivy, které jej prvotně formovaly. Šlo zprvu zejména o buřičsky orientované spolužáky, kteří se pak proslavili zejména v uměleckém světě (Gellner, Mach). Chaloupeckého měli brzy opustit, vzájemné kontakty však neustaly. Autorovi naopak vzájemná korespondence umožnila dokumentovat názory přátel na tehdejší mladoboleslavské prostředí – delší citáty, které výklad provázejí jako jeho organická součást, čtenář sezná ve svém rozsahu a způsobu využití jako typickou charakteristiku autora stylu. I pod vlivem některých spolužáků a s pochopením rodičů však nakonec studia dokončil na pražském gymnáziu v Truhlářské ulici. Příznačně zde podobně jako v případě jiných tehdejších českých historiků vystupuje alespoň vzdělaný příbuzný, zde strýc Gustav, tehdy farář v Kyjích, který jeho touhu studovat podporuje a u něž Chaloupecký nejspíše bydlel během svých pražských gymnaziálních studií. Postavení rodiny přitom nebylo zcela jednoduché, neboť zprvu nedrželi rodinný grunt, jehož správu si nadále ponechala babička Chaloupeckého Barbora Lásková.

Následně Ducháček přibližuje, jak se Chaloupeckému dostalo jeho prvního profesního uplatnění. Ne naposledy demonstruje, že se ve své práci neomezil čistě na materiály, svázané s osobou samotného Chaloupeckého, nýbrž mu jeho rozhled po pramenné materii dovolil formulovat i závěry s obecnější platností, např. ohledně měnících se postojů a preferencí generace historiků nastupující po r. 1900. Historie konce Chaloupeckého studia opět autorovi dává záminku k flashbacku, který nás vrací k jeho počátkům, k jeho přátelstvím – zejména s Janem Gebauerem ml., tématům jeho prací, i k jeho hodnocení učitelů. Daného prostoru obratně využívá, aby ukázal, jaké sociální mechanismy vstupovaly do hry při utváření vztahů v rámci tzv. Gollovy školy. Chaloupeckého prvotinu o Janu IV. z Dražic považuje autor za dílo, jež předznamenává další jeho práce, v nichž se představa o tom, jak se má uvažovat a psát o dějinách, neměla již příliš lišit – jde o zachycení ducha doby, ztělesněného v osobnosti jako „typu“, stejně jako obrazný metaforický jazyk, jež má pomoci, někdy i násilně, překlenout propast mezi rovinou analytickou a syntetickou. Díky Ducháčkově snaze zkom-

binovat erudici znalce moderního českého dějepiscetví s perspektivou současné medievistiky se mu daří lépe vystihnout klady, i zápory Chaloupeckého díla.

Kromě šťastné náhody (odmítnutí jiných) bylo právě dobře zvolené téma závěrečné práce Chaloupeckému odrazovým můstkem k získání místa lobbkovického archivního adjunkta na Roudnici k 1. 11. 1908, a záhy, po nečekané a náhlé smrti předchozího archivního rady i k místu archiváře. Svou vědeckou činnost se tehdy pokoušel nasměrovat tak, aby vyšel vstříc zájmům svého urozeného zaměstnavatele. Zároveň udržoval kontakty se svými vědeckými přáteli v Praze a těkal od tématu k tématu. Jeho odborná činnost se omezovala na popularizační texty (mj. kniha o Palackém) a recenzování prací jiných¹. Právě v knize o Františku Palackém vidí Ducháček také jakési předznamenání jeho budoucích názorů vyslovených během slovenského angažmá.

V téže době byl Chaloupecký zároveň nucen kvůli náboženskému smýšlení svých urozených zaměstnavatelů čelit osobním výzvám kvůli vyznání své vyvolené, dcery luteránského pastora ze Slovenska, kterou poznal ještě za jejích studií v Praze a s ní následně založil poměrně liberální domácnost. Ducháček následně ukazuje, jaký přelomový význam měla v jeho životě válka, jež nejenom že dále omezila čas, který mohl věnovat badatelské práci, nýbrž jej vzdálila od konzervativních politických stanovisek, jež zaujímali jeho učitelé, stejně jako od knížecí Roudnice. Již tehdy se jeho pozornost začala obracet ke Slovensku, jak ukazuje autor, neboť Chaloupecký v zázemí přemítá o odtrženosti akademické historiografie od života běžné společnosti. Rovněž si již tehdy uvědomuje limity státoprávního konceptu i práva národů na sebeurčení vzhledem k případné představě společného státu Čechů a Slováků – výsledkem jsou úvahy o tom, „kde vznikla idea československého státu“, které předznamenávají jeho dvacetileté působení v Bratislavě.

Na Slovensko Chaloupeckého původně vedla snaha reorganizovat tamní archivní síť. Autor ukazuje, jak energicky se Chaloupecký pustil do dílčích úkolů s cílem poznat místní fondy a následně vybudovat alespoň Státní archiv v Bratislavě. Zároveň se výrazně angažoval v jednáních s Maďarskem ohledně vydání archivních a knihovních fondů, které s tím byly spojeny. Neujasněné poměry v Bratislavě, dané jak zápasy mezi různými mocenskými klikami v rámci tehdejšího archivnictví okolo MŠANO, MV a místních notáblů (103–125), tak složitou

¹ Myslím, že pro pochopení Chaloupeckého (a mnoha jeho souputníků, i příčin jejich vzájemných konfliktů) je symptomatické prohlášení o vlastní knize: „Je to dnes ... nejlepší kniha o Palackém”.

situaci v samotném městě a na Slovensku vůbec, vedly k tomu, že Chaloupecký zdaleka neuspěl.

Jeho aktivity v oblasti archivnictví nekorunoval úspěch. V té době však začala vznikat Komenského univerzita (125–170), která mohla Chaloupeckému skýtat další možnost uplatnění a společenského vzestupu – průhledem do vzájemné interakce mezi zvyklostmi, pravidly, politickými zájmy a osobními vazbami je pak případ Chaloupeckého habilitace a „zrychlené“ profesury, stejně jako jeho pozdější úsilí zajistit fakultě důstojného nástupce po svém příteli Heidlerovi. Věděl přitom, že většina kandidátů se na rozdíl od něj v Bratislavě nebude chtít usadit. Nejednoduchou pozici Chaloupeckého v emancipujícím se slovenském prostředí, zastoupeném zde Danielem Rapantem, a zejména to, jak Chaloupecký pocítoval jeho jednání, demonstruje obsáhlý dopis, který Rapantovi poslal a který byl pokusem o objasnění toho, jak jej sám vnímal, jako osobu, jež porušuje pravidla hry. Užitečným se v této souvislosti jeví okénko do Rapantovy kariéry, jež jej ukazuje jako selfmademana, který rozhodně nehodlal respektovat v Chaloupeckém svého patrona a neváhal využívat svých kontaktů mezi slovenskými politiky, aby se etabloval nezávisle na něm. Jako paradoxní se ve světle Ducháčkovy knihy jeví to, že se Rapant v zásadě nechoval jinak než jeho mentor a protihráč, avšak své spojence hledal i mimo odborné kruhy. Nepřekvapí, že Chaloupecký v Bratislavě na dlouho osaměl, dokud mu osud nezavál do cesty o generaci mladšího Rudolfa Holinku a záhy také další kolegy z jiných oborů, zejména pak klasického filologa Jaroslava Ludvíkovského, jehož setkání s Chaloupeckým předznamenalo jeho budoucí badatelskou orientaci směrem k středověké hagiografii.

Během své bratislavského působení sice Chaloupecký zveřejnil několik polemických šlehů k dějinám nejnovějším, avšak jeho hlavní pozornost patřila dějinám slovenského území v raném středověku (171–252). Na straně jedné, jak Ducháček ukazuje, se jeho práce *Staré Slovensko* stala jeho dílem vrcholným a v mnoha ohledech průkopnickým, k jehož závěrům se novější bádání přes původní ostrou kritiku mnohdy nakonec vrací. Na straně druhé spolu s dalšími texty prozrazovala, že Chaloupecký, odciziv se prostředím venkova, z něhož pocházel, své slovenské okolí vůbec nepochopil a chápat ani nechtěl – sám sebe považoval za nositele světla v barbarské krajině, již světlo měšťácké civilizace dosud nenavštívilo, a nedocházelo mu, že svým nevědomky povýšeným postojem nutně musí vyvolávat odpor. Jeho postoje Ducháček dobře ilustruje i na jiném místě, kde se zabývá Chaloupeckého chápáním počátků husitství jako jakési misie univerzitanů mezi prosté venkovany.

Chaloupeckého vnímáme jako Pekařova žáka, nicméně Ducháček zcela jednoznačně dokládá, že se jejich vztah nevyvíjel přímočaře (255–291). Prvotní nadšení vystřídal chlad, který se jenom pozvolna vytrácel po té, co Chaloupecký nadšeně přijal Pekařova Žizku v polovině dvacátých let. I toho však jenom do času – „až křečovitá snaha o přeznačení Pekařových závěrů”, příznačná, dodávám, ostatně také pro Chaloupeckého bádání hagiografická (292–345), přinesla další, tentokrát již definitivní rozkol. Oba případy spojuje přijetí primární Pekařovy teze, aniž by byly akceptovány detaily. Pekař (stejně jako později sám Chaloupecký) zřejmě špatně nesl odpor, a to i v drobnostech. Překvapivě však ani poprvé, ani podruhé tyto neshody nakonec nestály v cestě Chaloupeckého kariéře, neboť Pekař podpořil Chaloupeckého bratislavské univerzitní angažmá a Chaloupecký nakonec zdědil jeho profesuru na FF UK (345–396). Korespondence zde, jak Ducháček ukazuje, přesto vypovídá o tom, jak bylo jednotlivými hráči z řad Gollových žáků pečlivě, snad až neuroticky váženo každé nadechnutí, čárka, pohled příslušného *guru*, stejně jako vlastní následné kroky. Neladí to příliš s okázale prezentovaným sebevědomím.

Z hlediska struktury kniha připomíná šupinové brnění, kdy autor umně kombinuje primární rovinu tematickou s rovinou chronologickou. Leckdy se tak vracíme v následující kapitole o několik let zpět, avšak srozumitelnosti výkladu to neškodí, ba naopak. Tematická sevřenost usnadňuje čtení a následné pochopení. K postihnutí látky je autor vybaven nejenom důkladnou znalostí Chaloupeckého díla v jeho dobovém kontextu i v dnešní perspektivě, ale také, a to zejména, zvládnutím dosud neznámé Chaloupeckého pozůstalosti stejně jako celé řady dalších archivních pramenů. Díky tomu se mu podařilo např. rehabilitovat zřejmě nejvýznamnější Chaloupeckého práci, knihu *Staré Slovensko*, v níž objevně zkombinoval různé pracovní postupy podstatně inovativnějším způsobem než jeho současník J. V. Šimák². Důležitějším přínosem knihy je však bezpochyby poznání fungování české meziválečné historiografie, případně interakcí mezi různými skupinami slovenské meziválečné společnosti s českou, na Slovensku usazenou minoritou. Při jejím poznávání a analyzování Ducháček obratně kombinuje nejenom svědectví soudobých archivních pramenů, ale také Chaloupeckého díla a ohlasů na něj. Za pozornost stojí i jazyk a styl knihy, stejně jako určitá, někdy, pravda, poněkud násilná hravost, která knihu prostupuje. Celkově se však bezpo-

² Autor by mohl nalézt zajímavé paralely v soudobém lipském centru R. Kötzschkeho (1867–1949).

chyby jedná o pozoruhodnou práci k dějinám starší historiografie, kterou by se měl pročíst každý, koho zajímají moderní dějiny, stejně jako středověk, případně dějiny společnosti a kultury.

Doc. DAVID KALHOUS, PhD.,
Ústav pomocných věd historických a archivnictví
Filozofická Fakulta, Masarykova Univerzita,
ul. Gorkého 63/14, 602–00 Brno,
david.kalhous@oeaw.ac.at